

GIZAKIEN ARTEKO JAKINTZA

Gizakiak arriak naiz paluak naiz azurrak naiz beste gai batzuk erabilten asi ziran euren lanak egiteko naiz etsaien aurka jokatzeko.

Gizakien eta beste primateen arteko aldeak aitazten doguzenean, gizakien gorpuzkiak aitazten dira, edo buruko garunen aunditasuna edo esku ta oinien erakundea edo aurpegiarena, baiña tximiñoiengandik zerk urrintzen dauzan gizakien sendiak jakin gura ba' dogu, ez dogu aitzu bearke oin biren gaiñean ibiltea eta izkuntza. Ikusi dogu oin bigaz ibiltea, geroago aztertuko dogu izkuntza. Aztertu daigun orain izkilluak eta lanabesak egitea.

Lanabesak batera doa eiztaritza.

Leizetan sastegiak ikusten dira eta or agertzen diran ondakiñak ondo datoz sasoi ezbaridinietako azterketa egiteko: Dortoken, txorien, arratoiien eta auntzen ondakiñak dagoz eta or ikusten da zelan erail ebezan (golpeka, arrizko ertzakaz ebagita...) Eta azurrak eurak be balio izaten eutsen lanabesak egiteko, zauritzeko eta ebagiteko. Ortik dator lanabesen kultura, azurrezkoena lenago, arrizkoena baiño.

Nortzuk izan ziran lanabes onein egilleak?

Aurretiaz jakin daigun lanabesak eta gizakiak beti toki beratan agertzen dirala eta gizakiak dirala beti egilleak.

Gizakien astarrenakaz batera dagoz piztienak be.

Arduraz ibilli bear dogu antxiñako lanabes landuak gizakienak dirala diñogunean, esaterako "boisei" gizakia eta Olduvay'ko lanabesen egillea. An ez dago besterik. Lekuz eta denporaz batera agertzen dira beti gizkiak eta lanabesak.

Baso baltzetik sabana'ra joan ziranak gizakiak, "homo habilis" izan ziran eta or ugaritu ziran lanabesak.

Gauza ziurra da "homo habilis" izan zala sabanan lanabesen egillea. Batez be Olduvay'n agertzen da ori.

GIZAKI ZARREN ESKUAK

Paranthropus'ek egin ei ebazan lanabesak. Au landarajalea zan, orduan zeertarako lanabesak? Oneik aragi-jaleentzat dira. Ez lanabesak "homo"renak dira.

GIZAKIEN JANARIAK

Lanabesak erabiltea eta aragi-jale izatea beti alkatu dira, Darwin bera asita.

Baiña zer jaten eben antxiñako gizakiak?

Txinpanzeak dana jaten eben, omniboroak ziran: Orriak, gorpuak (carroña) eizakiak... Gizakiak be bardin, antza, baiña oneitariko batzuk geiena aragia jaten eben sabana agirietan eta orretarako lanabesak bear ebezan, orrelan errezago zan aragia aurkitzea.

GIZAKI EIZTARIA

Lanabesak egiten diran aldirako, burua aundi eginda dago, zutunik ibiltea be lortu dabe, sabanan aragia jateko oitorea be ba-dauke.

Taldeak alkarren aurka jokutzen eben eta orrelan taldea sendotu egiten zan. Aurka jokatzeta ta eiztaritza batera doaz, baiña eiztaritza ez da aurkajoka (agresion) biziteko bidea baiño. Arrak egiten dabez burrukaldiak emeak menperatzeko, baiña eiztaritzarako eta burrukarako lanabes bardiñak dagoz.

Gizakien artean arrak dira eiztariak eta emeak ume-zaiñak eta landarazko janariak batzen dabez.

Eiztaritza ta aragi-jatea taldea sendotzeko bidea dira.

Lanabesak egiteko lenengo arria edo gaia aukeratu bear da, arri-mota egokia artu egin bear da lana egiteko: losetan zatitzen diranak. Eta jakituri ori gazteai irakatsi bear jake. Orrelan doa burua aldatzen eta "cerebeloa" iru bider aundiagoa egin da.

GIZAKI EMAKUMEEN ZEREGIÑAK

Ez dira bardiñak primateen arrak eta emeak, ez gorpuztez eta ez lanez, baiña aundiak-txikiak mota bi dira ala ar-emeak? Beti geratzen da zalantza. Gorputza ez da bardiña, emeak bularra, arrak bizarra eta sakilla.

Zeregiñak bananduta agertzen dira: arrak lurraldea zaintzen dau eta datozen jaleak ezagutu eta uxatu, emeak umeak zaindu.

GIZAKI GORPU-JALEAK (Carroñeros)

Aragi-jaleak eiztariak dira ala pizti illak jaten dabez? 1) Gizaki zarrak lanabesak darabillez narrua sendotzeko, aragia ebagiteko aitzo lez, egurra ebagiteko aizkora lez. Eiztaria eta gorpu-jalea biak dagoz "homo habilis"en barruan. Lanabesagaz azurrak apurtzen dabez une aterateko. Oldubai eta Koobe-Fora'n orregaitik dago ainbeste azur, milloi bigarren urte-inguruan. Lenengo azurrak agertzen dira, geroago lanabesak eta azurrak eta geroago lanabesak, azurrak eta askotariko piztien azurrak. Pizti aundiak eizatzeta 100.000 urte dirala asi zan.

GIZAKI BATZAILLEA

Gizakiak sabanan aziak batu egiten ebazan, tuberkuloak be asko, eta sua bear eban. Emeen lana zan ori. Omniboroak ziran.

GIZAKIAK

TEKNOLOJI-EREDUA

Zer dauko zer-ikusirik arrizko lanabesak eukiteak, buruz aurreratua izateagaz?

Bizitzan euren zeregiñak banandu egiten dabez. Talde batua eta aginte mailak ipiñi, sinboloak artu.

LANABESAK AURETIKOENGANDIK IKASITA

Olduvai ez da izan lenengo lanabes-lekua, baiña oso ondo dagoz an lanabesak. Nortzuk egiñak? Noz? Zertarako?

Batzuk antxiñakoak dira, milloiak urteak geroago atxelense'koak etorriko dira.

Era askotakoak ziran Olduvai'koak:

1.- Arri biribilduak, ago barik, golpeak emoteko, mailuak

2.- Golpez landuak, ertz zorrotza, azurrak apurtzeko eta una atera.

3.- Laskak: golpeakaz soltau. Zorrotzak dira, narruak ta okelea ebagiteko.

4.- Gastatzailleak (raederas): agoa aizto aginduna lakoa, narrua ontzeko.

5.- Poliedroak edo esferak edo diskoak. Ez dakigu zertarako.

OLDUVAI'KO KULTUREA

Sasoi ezbaridiñak agiri dira, milloi ta erdi urtetan.

Ikasbide bi artu dabez an, Olduvai'koa ta atxelense. Eta gizaki-mota bi agertzen dira "homo habilis" (Olduvai) eta "homo ergaster" (Atxelense).

Beste leku batzutan be antzeko lanabesak dagoz, esaterako Kenia'ko Turkana'n 2,3 milloi urtekoak 3.000 lanabes, gaiak kontu aundiz aukeratua. Zurrak dira! Etiopia'n 2,33 milloi urtekoak 34 lanabes (1934).

ATXELENSE'RA

Emen obeto landuak dira. Noz egin zan aldakuntza aundi ori? 0,70 milloi urte.

1975n. urtean 1849 lanabes aurkitu ziran (251 aizkora, gero beste 20.000 lanabes. 0,7 milloi urtekoak.

Etiopia'n Atxelense'ko lanabesik zarrenak dagoz "homo ergaster"enak. Eta batera dagoz Olduvai'ense ta Atxelense, azkenean atxelense baiño ez.

AFRIKA'RIK KANPORA LANABESAK

Asia'n ba-dago "homo erectus" eta atxelense be bai. Gizakiak dagoz Afrika'tik kanpora, baiña leku otzagora joan dira, eskerrak sua daukena lagun eta gizaki-moten lanabesak nastau egiten dira.

Java'n lanabes gitxi dagoz. Azurrezkoak erabilten ete ebezan?

Europa'n agertu da atxelense'koa dan eskuko aizkorea edo bifaz.

1,4 milloi urtekoak Ataperka'n dagoz.

Orce'n be bai aldikadetan. Ez da aiztu bear Europa'n eta Asia'n izotz-aldiak izan zirala.

16.- Oiartzun eta Nartziso

Juno, jainko guztien erregiñea zan jainkosea, oso asarre egoan Oiartzun'ek egin eban utsagaitik eta zigor bereizi bat bota eutson Oiartzun maiteder gaixoari: Bere burutik itz egiteko almena kendu eutson. Ez eukan almenik bes-teak esaten ebena barriro esateko baiño.

Naigabetu zan Oiartzun eta basoetan, bakarrik bizi zan.

Baso illun baten Nartziso aurkitu eban eta onek esan eutson:

- Maiteder, ez alde egin!

Eta berak erantzun eutson:

- Maiteder, ez alde egin!

Sutan jarri zan Nartziso, neskeak irri egiten eutsolakoan eta atzea emon eta iges egin eban andik.

Oiartzun gizajoa negar eta negar gelditu zan, mutillak aintzat artu ez ebalako.

Nartziso gazte pinpiriñak be, bere zigorra artu eban ain biotz gogorrekoa izan zalako Oiartzun'egaz. Nartziso ur garbiko osin batera urreratu zan ura edateko, eta uretan bere burua ikusi eban eta neska eder bat ikusten ebala iruditu jakon. Makurtu zan neska orregana eltzeko, baiña alperrik, eskuetatik alde egin eutson.

Urari bakean izten eutsonean, barriro ikusten eban neskearen barretxua eta barriro ara eltzeko alegintzen zan, eta barriro alde egiten eutson.

Orrelan ebillala, maitemintzen asi zan bere burua izan eta neska baten antzera agertzen jakon irudi aregaz. Eta azkenerako zoratu egin zan neskea arrapatu bear ebala-ta eta uraren ertzean etxunda igaro ebazan egunak, bertan il arte.

Lora eder bat emon eban mutilla obiratua izan zan toki-ko lurak eta "Nartziso" ipiñi eutsoen izena antxiñakoak lore eder oneri.

OLAZAR'tar Martin'ek